

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ ЧЛАНАК

БРАЧНО ПРАВО У ДУШАНОВОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

Жељко Теофиловић¹
Српска православна црква у Броду

Апстракт: Аутор у раду даје преглед материје брачног права у средњовјековној српској држави са посебним освртом на исту грађу у Душановом законодавству. Ова значајна грана грађанског права у вријеме цара Душана, садржана је у скраћеном српско-грчком зборнику грађанских и црквених прописа под називом Скраћена Синтагма Матије Властара. Трећину садржаја овог зборника чине управо одредбе брачног права. Српски редактори су, приликом скраћивања Синтагме, најмање интервенисали по питању брачног права. Ова збирка прописа настала је као практични приручник за царске судије у Душановој царевини.

Поред Скраћене Синтагме Матије Властара и тзв. Јустинијановог закона, као врхунац законодавног рада цара Душана, долази његов Законик, који са својим одредбама слиједи византијску правну традицију, али и попуњава правне празнине.

Ова три правна зборника и сачињавају оно што се данас у науци назива Душаново законодавство.

Брачно право је у српској средњовјековној држави, као и у осталим хришћанским државама, било у надлежности цркве, па су због тога и примјењивани зборници права који су имали и грађанске и црквене прописе. У византијском правној традицији ови зборници називани су Номоканони.

Кључне ријечи: Брачно право, Душаново законодавство, Номоканон, Душанов законик, Синтагма Матије Властара, Византијско правна традиција.

¹ Мастер права, докторанд Правног факултета Универзитета у Бањој Луци, свештеник Српске православне цркве у Броду, teofan012@gmail.com

1. УВОД

Материја брачног права, као гране грађанског права у Душановом законодавству, дио је наслеђа византијског права. Његова рецепција у правном систему Србије започела је у вријеме династије Немањића, с почетка XIII вијека. Залагањем Светог Саве, првог српског архиепископа (1219-1234), преведени су и кодификовани најзначајнији дијелови грађанских и црквених прописа по угледу на византијске зборнике (Номоканони).²

Брачно право је у Србији, као и у Византији, од самог почетка било у надлежности Цркве. Она је брачну заједницу посматрала као божанску установу и старала се да супружници живе по хришћанским правилима.

Плод заједничког рада државе и цркве у Србији, а по питању узаконења црквеног брака, види се на самом почетку владавине првог српског краља Стефана Немањића, брата Светог Саве. Он је 1220. године донио своју чувену *Жичку повељу* у којој се, поред других правила, налазе и одредбе о браку назване "страшна заповјест". Оне су биле засноване на Божанском и јеванђељском ауторитету, као и дугој традиције цркве, а говоре о нераскидивости брачне заједнице. Њихова обавезност подједнако је била намијењена свим краљевим поданицима без обзира на друштвени статус и класну припадност.

У новонасталој царевини 1346. године, цар Душан је, по узору на византијске царе, извршио кодификацију српског права. Донио је свој чувени Законик (З)1349. године, допуњен 1354. године.³ За потребе судија у царству, Душанови редактори су претходно сачинили скраћену верзију

---

2 Према значају, што су имали у црквеној пракци, како канони, тако и грађански закони (nomi) који су постојали по црквеним питањима, истакла се потреба сакупити у један зборник све постојеће каноне и грађанске законе, те тиме олакшати тачно вршење црквене управе. Овакви зборници су називани номоканони. Први овакав зборник, који је дошао до нас је *Номоканон у 50 наслова*, познат још под именом *Номокакона Јована Схоластика*. Аутор овог номоканона је непознат. Састављен је у вријеме владавине цара Јустина II (565-578). За потребе српске цркве Свети Сава је саставио један од најкомплетнијих правних зборника у Православној цркви *Законоправило (Номоканон) Светог Саве*. У литератури је овај зборник познат као *Крмчија*, од *крма* на чамцу. Он се састоји у избору текстова из византијских номоканона и у распореду грађе. До сада није пронађен истоветан византијски зборник. У овом раду кориштени су дијелови *Законоправило Светог Саве, превод сарајевског преписа*, Братство манастира Добрунска Ријека, (Добрунска Ријека: Дабар, 2019). Овај кодекс црквеног и световног права у словенском свијету често се назива "Крмчијом". Почевши од тринаестог вијека српско издање Крмчије или Номоканона, било је надалеко познато као извор црквеног и грађанског права у руским земљама. Само у архивима савремене Русије чува се више од 30 примјерака српског издања Номоканона, који датирају из времена (13-16 вијек). Виктор Ермолович, "Рецепција норм восточно-римског права в правоу систему средневекowej Србији и славянских стран", *Sfedu, Bulletin of the Law Faculty*, 6, 1 (2019): 73.

3 Текстови чланова биће наведени према, Ђорђе Бубало, прир. *Душанов законик* (Београд: Завод за уџбенике – Службени гласник, 2010).

Синтагме Матије Властара (СС) из 1335. године.⁴ Уз ова два правна документа уврштена је и кратка збирка византијског права под називом Закон цара Јустинијана (ЗЈ). Ово је била кратка српска компилација из старог византијског *Nomos Georgikos* (земљорадничког законика из VI вијека) са 33 члана, а бавила се претежно аграрним питањима у српској царевини. Поменута три правна зборника чине Душаново законодавство.⁵

Брачне одредбе у ДЗ, највећим дијелом се налазе у Синтагми Матије Властара односно у његовој српској верзији СС. Трећину садржаја овог скраћеног зборника и чине одредбе брачног права. Иако су српски редактори, приликом скраћивања потпуне Синтагме (ПС), избацили многобројне црквене прописе, у главама које обрађују питање брачног права нису значајно интервенисали. Углавном су остали и црквени и грађански закони.

Брачно право у Душановом законодавству, како се може видјети, било је у потпуности усклађено са византијским правом које у средњовјековној српској држави примјењивано од времена Светог Саве. Ситне интервенције, које је цар Душан по овом питању учинио, налазе се у његовом Законику. То су чл.2, чл.3 и чл.9, док су остале одредбе брачног права садржане у већ поменутом српско-византијском зборнику СС, а најмањим дијелом у Јустинијановом закону.

Исти или сличан случај је и са положајем жене и њеним имовинско-правним односима у Душановом законодавству. Њен положај у односу на мужа био је неповољнији, бар кад је у питању развод и напуштање брачне заједнице, како се то може видјети у правилима Жичке повеље. Ипак, под утицајем византијског права, жена у српској држави добија право на личну имовину кроз правни институт прикије или мираза. Ова материја је, такође, највише заступљена и обрађена у Номоканону и Властаревој Синтагми, док Душанов законик и Јустинијанов закон употпуњују недоречености и правне празнине.

4 Текстови закона биће наведени према Матији Властару, *Синтагма*, превод Татјана Суботин-Голубовић (Београд: Српска академија наука и уметности, 2013).

5 Проблематиком грађе Душановог законодавства као компилације три правна зборника: Душанов законик, Скраћена Синтагма Матије Властара и Закон цара Јустинијана, а која ће бити анализирана и наведена у овом раду, исцрпно се бавио Александар Соловјев, „Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка“, (*докторска дисертација*, Правни факултет Универзитета у Београду, 1928).

2. БРАЧНО ПРАВО У СРЕДЊОВЈЕКОВНОЈ СРПСКОЈ ДРЖАВИ ДО ДУШАНОВОГ ЗАКОНОДАВСТВА

2.1. Општи поглед

У средњовјековној српској држави брачно право је око XIII вијека прешло у надлежност цркве. Добијањем аутокефалности српске цркве и залагањем Саве Немањића, првог српског архиепископа, брачно право је регулисано византијским црквено-грађанским правним зборницима. У Номоканону (Законоправилу), који је Свети Сава приредио, налази се велики број прописа о браку, укључујући новеле византијских царева и прописе цариградских патријараха из XI вијека. Његова намјера је била да, по узору на Византију и друге хришћанске државе, питања везана за склапање и раскид брака доведе у надлежност цркве. То није био нимало лак задатак, јер су се у српској породици најдуже сачували елементи обичајног права из претхришћанског времена.

”Писац житија Светог Саве, Доментијан, наглашава да су бракови раније склапани „по закону“, вјероватно по обичајном или римском праву, што је подразумијевало склапање неког уговора, или договора између родитеља младенаца. Не може се поуздано рећи на који су начин склапани бракови, нити су сачувани неки уговори тог типа, али су неке правне и природне норме поштоване. Међутим, по тим „законима“ су други, трећи, па и наредни бракови толерисани и допуштани. Није поштовано сродство по тазбини, а присутне су и неке друге појаве које хришћански прописи нису допуштали. Бракови су могли да буду склопљени и отмицом или куповином дјевојке”.⁶

И послвије примања хришћанства, све до XIII вијека, брак се склапао отмицом или куповином неvjесте и једноставно раскидао. Од Номоканона Светог Саве јавља се идеја моногамног брака, заснованог на слободној вољи брачних другова. Са Номоканоном се уводи обавезност црквеног брака у српско право, јер исти садржи Новелу цара Алексија I Комнина из 1095. године, којом се црквени брак признаје као обавезан и робовима.⁷ Цар Андроник II и патријарх Атанасије су 1306. године издали Нове-

6 Марија Копривица, „Црквено венчање у средњовековној Србији”, у *Зборник радова са научног скупа „Свети цар Константин и хришћанство”*, уред. Драгиша Бојовић (Ниш: Центар за црквене студије, 2013), 554.

7 Соловјев, „Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка“, 103. За обавезност склапања црквеног брака залагао се и византијски цар Лав VI Мудри (886-912) који у својој 89. Новели каже да је једини законити брак онај који је црква благословила. Pierre Noailles, Alphonse Dain, *Les Novelles de Léon VI le Sage, texte et traduction* (Paris: Les Belles Lettres, 1944), 294-297. Још један од разлога зашто у Византији до XIV вијека и поред настојања византијских царева није заживјело црквено

лу која каже да ”никакав брак не може бити склопљен без знања и благослова надлежног свештеника.”⁸

У Византији, као и у Србији, црквене и световне власти трудиле су се да црквено вјенчање постане блиско народу, јер је у то вријеме како код Грка, тако и код Срба склапање брак уско везано за елементе народног и обичајног права. Многи сељаци, али и властела у Србији, у XIV вијеку, склапали су брак без знања црквених власти.⁹ По обичајном праву брак је лако могао да се разведе. Такав поступак био је противан свим правилима црквеног права. У XIII и XIV вијеку неријетко се дешавало да Грци, Бугари и Срби из политичких, али из личних разлога често мијењају жене.

Међутим, ни у другим хришћанским земљама средњег вијека није била страна појава склапања нецрквених бракова. Многи народи су сматрали да је и само обичајно право било довољно када је у питању склапање брака, јер је установа брака постојала и прије хришћанства.

О труду архиепископа Саве да се у Србији уведе обавезан брак налазимо запис у његовом житију: ”Пошаље и многе егзархе који ће тражити оне који су као поганици узели жене без благослова и молитве, и заповједи да све вјенчавају. Ако су они у старости, па буду и дјеце имали и ову узети под окриље материно, да се вјенчавају с њима.”¹⁰

2.2. Номоканон и Жичка повеља

У *Номоканон* је Свети Сава уврстио и византијски *Прохирон*, чије одредбе брачног права имају своје поријекло у римском праву, уносећи тиме и чувену Модестинову дефиницију брака, али која није имала обавезност црквеног брака.¹¹

вјенчање, био је тај што су многи сматрали да се ступањем у црквени брак везују за цијели живот са својим супружником. У то вријеме многи су бракови склапани на силу, те би оваква чињеница свезивања за вјечност била неприхватљива. Исто тако, преовладало је мишљење да супружници који би били црквено вјенчани, а ако би се некад одлучили за монашки начин живота, не би били достојни за тај чин, јер су кроз свету тајну брака нераскидиво сједињени једни са другим за цијели живот, а један од монашких завјета је безбрачност. Katerina Nikolaou, „The Byzantines between Civil and Sacramental Marriage”, *Bulletin de correspondance hellénique moderne et contemporain*, 1 (2019), <https://doi.org/10.4000/bchmc.285>, приступљено 22.12.2022.

8 Зоран Мирковић, „Правни поредак у српској краљевини у XIII и XIV вијеку, (о односу између обичајних и византијских правних норми и о улози владара)”, у *Краљевство и архиепископија у српским и поморским земљама Немањића*, уред. Љубомир Максимовић и Срђан Пириватрић (Београд: Српска академија наука и уметности, 2019), 387.

9 Александар Соловјев, *Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354. године* (Београд: Српска академија наука и уметности, 1980), 172.

10 Срђан Шаркић, *Средњовјековно српско право* (Нови Сад: Матица Српска, 1995), 89.

11 ”Брак је веза између мужа и жене, сједињење за сав живот, заједница божанског и људског права”. *Законоправило Светог Саве, превод сарајевског преписа*, 284.

Номоканон садржи читав низ одредаба посвећених браку и породици, преузетих из византијског закона и канона православне цркве. Прописе о браку најдетаљније регулише глава 55 *Номоканона*, која преузима цио *Прохирон*, а који у првих једанаест наслова говори о браку. Оне се баве сљедећим питањима везаним за хришћански брак: о уговарању заручења, о залозима заручења, о даровима заручења, о правилима уговарања брака, о склапању брака, о предбрачном дару, о забрањеним браковима, о законском миразу, о заштити мираза и његовом оптерећењу, о даровима између мужа и жене, о разводу брака и разлозима за то.¹² Такође, ту су и многа правила црквених отаца која се баве питањима брака и породице.

Прије самог склапања брака *Номоканон* излаже норме о "уговарању заручења" супружника који је "најава и објава будућег брака", а настаје у "писаном и неписаном облику". Такође, као што прије брака претходи уговарање зарука, тако постоји и уговарање самог брака, "отац је тај који уговара (брак) за кћер, ако се она јавно не противи". Ипак, поред ових припремних радњи за брак, за склапање истог, на првом мјесту важна је воља и сагласност оних који ступају у њега. Младић и дјевојка који су пунољетни могу склапати брак и без сагласности својих очева.

За ступање у брак неопходни су полна зрелост и прописани узраст супружника. У *Номоканону* наилазимо на пропис који каже: "Младић (треба да) има бркове, дјевојка да је спремна за брак. То значи да муж прелази узраст од 14 година, а жена је старија од 12 година".

Главна препрека или сметња за склапање брака јесте сродничка веза. Ступање у брак се забрањује по "усходним и нисходним сродничким везама до четвртог степена".

"Но и унуку брата мога или сестре не могу узети за жену, иако ми је четврти степен", прописују правила *Номоканона*, јер како даље каже: "У вези са браком не гледа само на оно што је заповијеђено, већ се тражи и оно што је долично". Такође, будућим супружницима који су везани и тазбинским везама, забрањује се склапање брака. По узору на византијску правну традицију ни склапање четвртог брака није било дозвољено.

По питању развода брака у *Номоканону* наилазимо на правило које гласи: "Будући да у старим законима пронађосмо многе разлоге због којих се лако може развести брак, закључисмо због тога да неке од њих, који нам се учинише недовољни за развод брака, одбацимо и само ове због којих је прилично развести брак поименице у овом закону наведосмо". Главни разлог за раскид брачне заједнице свакако је била прељуба брачних су-

---

¹² *Ibid.*, 282-295.

пружника.¹³ Она је према учењу Светог писма и канонском праву најтежи гријех супружника и зато и јесте једини ваљан разлог за развод брака. Други разлози за развод брака, који се наводе у *Номоканону*, тичу вршења брачних дужности, то је оно што је ”мужу дато да по природи чини”, а да се он после три године не покаже ”као прави муж”. Ни бракови оних који су раздвојени због рата и заробљеништва не смију се лако разводити. Развод брака се дозвољава у овом случају само онда ако се супружник након пет година не појави, онда се сматра да није жив и дозвољава се нови брак.

Брак се може разријешити и ради цјеломудрија. Ријеч је о случају у коме се муж и жена одлуче ступити у монашки чин. Таква намјера је била поздрављана од стране цркве јер се монашки начин живота сматрају узвишенијим и моралнијим од брачне заједнице.

Иако је ријеч о практичном приручнику за црквену употребу, *Номоканон* даје рјешења и за регулисање свјетовних, у овом случају, брачних односа, који су потпали под црквену надлежност. Он поставља основна правила у правцу заживљавања хришћанског концепта брака на рачун традиционалног, народног или паганског.

Тако су, дакле, прве интервенције у правцу потискивања обичајног права и развоју писаног законодавства дошле од стране цркве и с погледом на византијско право.

Са даљим развојем и јачањем државе, доносе се и први свјетовни прописи из области брачног права. Држава тј. владоци настоје да ауторитетом својих прописа подрже и обезбиједе поштовање црквеног схватања брака. Такав примјер је свакако заједнички законодавни рад Светог Саве и његовог брата краља Стефана Првовјенчаног. После свог крунисања, 1220. године, Стефан је донио Жичку повељу у којој се бави питањем хришћанског брака. Одредбе Жичке повеље о браку назване су ”страшна заповијест” јер су биле засноване на Божанском и јеванђељском ауторитету и дугој традицији Цркве, а говоре о нераскидивости брачне заједнице. Њихова обавезност подједнако је била намјењена свим краљевим поданицима без обзира на друштвени статус и класну припадност. Ако би неко преступио ову ”страшну заповијест” био би кажњен и имовинском казном у складу са друштвеним положајем: *буде ли то ко од властеле, да се од*

---

13 Први српски правни документ у коме се помиње развод брака била је Повеља коју је краљ Стефан Првовјенчани поконио својој задужбини, манастиру Жичи. Повеља излаже концепт о разводу брака као немогућем. Свједочанство, праћено црквеним уставом и предањем, забрањује одвајање мушкарца од жене и жене од мушкарца. Брак је могао бити разведен само судским путем и једини основ који је помињан била је прелуба. Свако ко се оглушио о ову наредбу, коју Повеља назива „страшном заповијести“, био је кажњен одузимањем стоке, према свом правном статусу. Srđan Šarkić, „Family Law in Medieval“, *GLOSSAE. European Journal of Legal History*, 19 (2022): 633.

њега одузме за краља шест коња; а ако је у питању неко од сиромашних да му се одузму два вола.¹⁴

Извор за ову заповијест је ”Господња забрана”, а то је Нови завјет и учење Христово о браку као светињи и нераскидивости брачне заједнице. Потом се помиње ”Устав” и ”предање” што се односи на Номоканон, који је у вријеме Светог Саве преведен са грчког и био у употреби и пракси српске цркве, а чије је сједиште било у манастиру Жича. Зато је намјера власти да на овај начин регулише основна питања брачне заједнице и да постојеће укоријењене народне обичаје саобрази са учењем цркве.

У Жичкој повељи не налазимо одредбе о склапању брака онако како то прецизира Номоканон. Она ништа не говори о заручењу и уговору брака. Њено тежиште је на очувању брака и на његовом оцрковљењу.

Од брачних сметњи у Повељи наилазимо само на забрану склапања брака са свастиком. Члан 23 ове Повеље забрањује брак са свастиком и сматра такво дјело брачном сметњом под пријетњом казне.¹⁵ Не игноришући остале случајеве сродства по тазбини, законодавац се определијелио за овај најчешћи обичај који народ није сматрао за споран. Поред тога што је овај противцрквени обичај кажњаван по црквеном праву, за овај преступ прописана је казна и од свјетовне власти.¹⁶

Повеља, осим прељубе, не наводе други законом дозвољени разлози за развод брака. Они су детаљно разматрани у Номоканону на који се повеља и позива.

Развод или растава брака у Повељи се назива ”распуст”, термин који је био у широкој употреби и касније, означавајући како развод, тако и глобу која се плаћала при разводу. Приликом склапања другог брака мушкарац је плаћао прописану глобу која је била као и приликом развода брака. Увођење глобе показује намјеру световних и црквених власти да питање склапања и развода брака буде под њиховом контролом.¹⁷

По црквеном праву развод је био забрањен. Само због малог броја прецизно утврђених разлога брак је могао бити разведен. ”Епископима и они-

14 „И потом божаствени овај закон научивши према црквеном уставу и предању, и Господња забрана би, да се не раздваја муж од жене и жена од мужа; ако се пронађе да је ко ову страшну заповијест преступио, оваквом казном да се казни: буде ли то ко од властеле, да се од њега одузме за краља шест коња; ако ли је ко од других војника, да му се узму два коња; ако ли то ко од убогих људи учини, да му се одузму два вола”. Стефан Првовјенчани, *Сабрана дјела* (Београд: Српска књижевна задруга, 2017), 118-119.

15 А ако неко противзаконито узме свастику, а буде ли то властелин или војник, да га онај који влада казни одузимањем два вола. Ако је од убогих, то да узима епископ половину, а такви да се распуштају.

16 Теодор Тарановски, *Историја српског права у Немањинској држави*, прир. Раде Михаљчић (Београд: Лирика, 2002), 438.

17 Станоје Бојанин, „Брачне одредбе у Жичкој повељи”, у *Византијски свет на Балкану, књига II*, уред. Бојана Крсмановић (Београд: Филозовски факултет Универзитета у Београду, 2012), 431.

ма који управљају запријећује се божаственом претњом да нико не одступи од овог божаственог закона, осим ако је реч о прељуби.” Међутим, и овакав развод није био и прихваћан, било је, како каже одредба повеље, потребно да се све *”потанко и разложно се испита.”*¹⁸

У Жичкој повељи постоји неколико одредаба које се противе раскиду старих бракова, а ради закључења нових. Једна од њих се тиче плаћања нове глобе: *”И ако другу жену узме, да плати глобу сличну првој”*. Овдје се мисли на глобу која је већ прописана у случају развода брака. Лице које би удало женску особу за онога који је своју прву супругу отпустио или дао за жену онеме који не жели да живи са својом женом, кажњавало би се као *”онај који је жену отјерао”*.

Да би се учврстило учење цркве о црквеном браку, потребна је била интервенција државе. Та интервенција је била у санкционисању непоштовања црквеног права кроз прописане државне казне (глобе). Иако је била присутна подјела друштва приликом одређивања висине плаћања глобе, законодавац не прави социјалне и класне разлике по питању поштовања брачне заједнице. Поред имовинских казни постојале су и духовне санкције (епитимије) које су у неким случајевима имале теже посљедице за почиоце јер су утицале на друштвени положај и углед у локалној заједници.¹⁹

3. БРАЧНО ПРАВО У ДУШАНОВОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

Душанов законик, али и читав Душанов законодавни рад, настао је као тежња и потреба за правном унификацијом у новој политичкој творевини српско-грчког царства. Душаново законодавство преносило је у српске земље, у прилагођеном виду, не само византијске правне норме, него и византијску правну мисао. Законик није могао да важи на подручју читаве царевине. Правни систем српске државе, у вријеме цара Душана, требало је да почива на идеологији и нормама римско-византијског права. Душаново законодавство је такву замисао требало да оствари у старим српским

---

¹⁸ Брачне одредбе Жичке повеље великим дијелом се заснивају на правним прописима Номоканона. У тринаестој грани Номоканона, која се бави разним питањима из живота световних лица, једно се тиче и развода брака: *”Глава 4 О онима који се разводе од жена.”* Према канонском праву које је засновано на ауторитету Јеванђеља, у четрдесет осмом апостолском правилу каже се: *”Мирјанин који пусти своју жену и узме другу, или се ожени распуштеницом – да буде одлучен.”* У осамдесет и седмом правилу Трулског сабора заповједа се: *”Жена пуштена од мужа, која пође за другог, прељубница је; онај ко пусти своју жену и узме другу, прељубу твори, по ријечима Господњим“*, Властар, *Синтагма*, 141-142.

¹⁹ *”И сваки муж који је пустио жену, пошто буде кажњен, да је врати у свој дом... ако ли ово не послуша, такав и од божанствене цркве да буде завезан и да не буде у милости“*, Првовјенчани, *Сабрана дјела*, 118-119.

земљама.²⁰ Такође, и неке од повеља и уговора са Дубровником послужили су као извор Душановог Законика.

”Питање Душановог законодавства, дакле, представља питање односа српског и византијског права. Формални утицај римско-византијског права на српско почиње још од доношења Савиног Законоправила. Примањем хришћанства из Источног римског царства и ступањем Законоправила на правну снагу, постављени су темељи рецепције византијске културе у средњовјековној Србији. Тај процес је трајао непрекидно, а најинтезивнији био је за вријеме владавине цара Душана. У том смислу треба и посматрати Душаново законодавство, као логичан и природан наставак пута рецепције грчко-римског (византијског) права у Србији, започетог још почетком XIII вијека”.²¹

Велика освајања цара Стефана Душана изазвала су потребу и великог законодавног рада. Јужне области нове царевине биле су навикнуте на писано грчко право. Епископи и српске судије који су били у грчким градовима морали су се упознати са овим правом. У вријеме боравка цара Душана на Светој Гори, у зиму 1347-1348. године, као почетак законодавног рада, настаје превод правног зборника Синтагме који је саставио угледни солунски правник Матија Властар 1335. године у Солуну. Овај правни зборник био је од великог значаја јер се у њему налазила грађа из црквеног и световног права распоређена по алфабетном реду. У овом зборнику налазиле су се и касније царске новеле до 1306. године.²²

Словенски превод Синтагме постао је врло популаран и међу Русима и Бугарима те је убрзо преведен и на ове језике. Због своје обилности овај зборник је био непрактичан за свакодневну употребу. Садржавао је многа црквена правила. Због тога се, вјероватно већ 1348. године, јавља скраћена Синтагма на српском језику ”ради потребе царског суда”.²³

Стефан Душан је вјероватно знао за текст Синтагме док се налазио на Светој Гори, гдје се склонио од куге између 1347-1348. године. Синтагма је била блиско повезана са реформама правосуђа чију је реформу покренуо цар Андроник II (1296), а затим и цар Андроник III (1329).²⁴

20 Дубравка Старчевић, уред. *Душанов законик, закон благовјерног цара Стефана, бистрички препис* (Београд: Ехтос, 2002), 16.

21 Александар Ђорђевић, „Рецепција грчко-римског (византијског) приватног права у Душановом законодавству”, у *Зборник радова правног факултета у Нишу*, уред. Ирена Пејић (Ниш: Универзитет у Нишу, Правни факултет, 2017), 572.

22 О значају Синтагме за средњовјековно српско право вид. Victor Alexandrov, *The Syntagma of Matthew Blastares: The Destiny of a Byzantine Legal Code among the Orthodox Slavs and Romanians 14–17 Centuries* (Frankfurt am Main: Löwenklau Gesellschaft e.V., 2012), 40.

23 Старчевић, уред. *Душанов законик, закон благовјерног цара Стефана, бистрички препис*, 16.

24 Valerio Masisimo, „Il Syntagma Alfabeticum di Matteo Blasares nella codificazione dello car Stefan Dušan: alcune riflessioni di ordine cronologico“, *Atti della accademia pontaniana*, 58 (2009): 63.

Захваљујући богатом материјалу у Синтагми и практичној организацији садржаја, али и због тога што је подржавала исихазам, теолошко учење, она је имала значајан тираж, те је постала предмет даље разраде каснијих компилацијских дјела, као што је Номоканон Манојла Малаксоса у поствизантијском периоду. Тако се проширила и у словенским земљама и у Румунији. Убрзо је преведена на српски, у XVI вијеку на бугарски, а у XVII вијеку и на руски језик, те тако постала основ за изворе њиховог канонског права.²⁵

Интегрална Синтагма у своме излагању брани универзализам и искључиву власт Цариграда над средњовјековним свијетом, како у политици тако и у вјерском животу. Овај канонски зборник служио је тако интересима Цариграда. Сав правни дио који Властар фаворизује, на основу коментара Теодора Валсамона, даје примат Константинопољу. Тиме се потврђује свемоћ цариградског цара. Он је помазаник Божији са правом да санкционише каноне Светих Отаца Цркве, да поставља патријархе и епископе. Како се у пуној Синтагми не помињу коришћени извори и не постоји разлика између текста канона и његових тумачења, Валсамонова тумачења имају исти ауторитет као и сами канони. Интегрална Синтагма говори о цариградском патријарху као насљеднику римског папе у П-8 које носи наслов „О патријарсима”. Поглавље је преузето из треће титуле Епанагоге и у њему се говори о правима цариградског патријарха.²⁶

Српски превод скраћене Синтагме садржавао је само трећину од свог оригиналног дјела. Избрисана је готово цијела црквена грађа. Остали су световни закони византијских царева. Такође, у њој се налазе све најважније законске одредбе из кривичног и грађанског закона. Из црквеног права највише се одредаба односи на брачно право.²⁷

25 Spyros Troianos, *Die Quellen des Byzantinischen Rechts* (Berlin/Boston: De Gruyter, 2017), 331.

26 Из ове анализе јасно је да црквена политика интегралне Синтагме није одговарала ни новом Душановом српско-грчком царству, ни српској аутокефалној цркви. Сасвим другачију црквено-политичку идеологију има скраћена Синтагма. Систематски избјегава да понавља све што се тиче примата Цариградске патријаршије и мјеста цара Византије. Такође изостављен је Валсамонов став по којем цареви имају право да мијењају каноне и постављају патријархе и епископе. Избрисане су све главе које садрже клаузуле којима је цариградски патријарх одређен као једини насљедник римског папе. Jivko Panev, „La récéption du Syntagma de Matthieu Blastarès en Serbie“, *Études balkaniques*, 10 (2003): 19-20; Такође, њоме се негирала независност Српске и Бугарске цркве, Srđan Šarkić, “The Influence of Byzantine Law in East Central Europe”, in *Lectures on East Central European Legal History*, ed. P. Sárý (Miskolc-Egyetemváros: Central European Academic Publishing, 2022), 52.

27 Иако је задржала већи број одредаба из материје брачног права, ипак је примјетно изостављање великог броја значајних правила битних за ову грану права. Patrick Viscuso, *A Byzantine Theology of Marriage: the ‘Syntagma kata stoicheion’ of Matthew Blastares* (Washington: School of Religious Studies, Catholic, University of America, 1989), 40. Скраћена синтагма сачувана је у многим рукописним примјерцима, али само у Србији. Она је била непозната бугарским, румунским или руским судовима. Овом скраћеном Синтагмом служиле су се без сумње Душанове судије по јужним

Будући да је у Византији област брачног права била у надлежности цркве, то и не чуди што су одредбе из ове материје у Синтагми правила из црквеног права. Уз ову обилну црквену грађу стоје и царски закони који, под пријетњом санкција, наређују обавезност у извршењу брачних правила. У Душановом законодавству Синтагма, као практичан и прегледан правни зборник уз Номоканон светог Саве, заузима централно мјесто када су у питању брачна правила.

Уз Скраћену Синтагму, већина сачуваних преписа Душановог Законика, који су сачувани и до данас, садржи и кратку српску компилацију (тзв. Јустинијанов закон) засновану на преводу неколико византијских правних текстова. Основни извори за овај правни зборник су: *Nomos Georgikos* (Земљораднички закон), Еклога Лава III, Прохирон Василија Македонца, Василике (царске књиге) Лава VI Мудрог, новеле византијских царева и друге византијске збирке.²⁸

Јустинијанов закон се, као што је већ речено у уводном дијелу рада, претежно бавио аграрним питањима у српској царевини. Највјероватније је настао и прије Душановог Законика. По питању брачног права, одредбе су крајње оскудне. Само један члан прописује казну за прељубу (чл. 30), док чланови 31 и 32 регулишу имовинско-правне односе супружника по питању брачног поклона (мираза, прикије) у случају смрти једног од њих.

Чинећи једну органску цјелину, ова три правна зборника су, у готово свим старијим рукописима, наведена заједно. Послије СС и Јустинијановог закона, Душанов законик обично заузима треће, али централно мјесто.²⁹

Главни извор за брачно право, у поменутом законодавству, јесте Властарева Синтагма. Док Закон цара Јустинијана и Душанов Законик допуњују правне празнине по овом питању. Зато је примјерено овдје навести мишљење А. Соловјева, који је на основу неколико хипотеза дошао до закључка да ипак постоји посебна веза Душановог законика са Скраћеном Синтагмом и Јустинијановим законом. Он тврди да се у садржају Скраћене Синтагме на крају текста увијек налази и реченица, која указује да "оно

грчким земљама царевине. А. В. Соловјев Постанак и значај. Старчевић, уред. *Душанов законик, закон благовјерног цара Стефана, бистрички препис*, 17.

28 Биљана Марковић, *Јустинијанов закон* (Београд: Српска академија наука и уметности, 2007), 32.

29 За свој законодавни рад, цар Душан је узимао за примјер велике византијске царева. У предговору Властаревеј Синтагми прочитао је без сумње о великом Јустинијану, о томе како је цар законодавац најприје из великог броја римских закона саставио два скраћена зборника (*Codex* и *Digesta*), како јесте законе с латинског превео на грчки, како је послје тога почињао да издаје Новеле у свим областима права, свега 168 новела. Као што се *Corpus iuris* Јустинијанов састоји из Кодекса, Дигеста, Институција и Новела, тако и сви старији преписи Душановог законодавства садрже Скраћену Синтагму, Закон цара Јустинијана и Законик цара Стефана. Старчевић, уред. *Душанов законик, закон благовјерног цара Стефана, бистрички препис*, 20.

што се не налази у Синтагми треба тражити у Душановом законуку и Јустинијановом закону”.³⁰

Од времена Жичке повеље, поред духовних казни предвиђених за нарушавање црквеног учења о браку, уводе се и световне санкције. Зато је било неопходно и да се у вријеме цара Душана, његове судије упознају са појмовима брачног права.

Душанов законик донијет је на државном сабору у Скопљу 21. маја 1349. године у присуству цара Стефана Душана и патријарха српског Јоаникија, као и највиших световних и духовних великодостојника. На овом сабору усвојено је 135 чланова, а пет година касније на сабору у Серезу новим одредбама.³¹

Иако се Душанов законик сматра за самостално дјело српског законодавства на њега је јак утицај извршило византијско право. Сматра се да је око 60 чланова преузето из Василика.³² Одредбе Законика нису разврстане по неком систему, примјереном савременим кодификацијама. Првих 38 чланова односе се на правни положај цркве.³³ Остали чланови посвећени су праву и положају властеле, регулисању правног положаја зависног становништва. Одређени чланови регулишу спорове око земље и у вези са повредом туђег посједа. Већи дио чланова су одредбе кривичног права и одредбе о судском поступку.³⁴

Неки од чланова тичу се права и обавезе судија и судских помоћних органа (пристава), као и на право азила и амнестије. Затим ту су прописи о трговима и градовима и о положају трговаца. Међу одредбама првог дијела Законика налазе се и чланови о војним походима и одређивању казни за најозбиљније деликте учињене за вријеме похода. Ту се налазе још прописи о правима посланика и накнади дворском особљу.³⁵

30 Ђорђевић, ”Рецепција грчко-римског (византијског) приватног права у Душановом законодавству”, 572.

31 Број ових допуна није у свим рукописима исти, према Стојану Новаковићу, то су чланови 136-201 и по својој садржини подсјећају на Јустинијанове новеле, Шаркић, *Средњовјековно српско право*, 13.

32 Византијске правне збирке настале с краја IX вијека по налогу цара Лава VI

33 Вјероватно по узору на Јутинијанов кодекс, чија прва књига почиње са тринаест наслова о правима Цркве, Шаркић, *Средњовјековно српско право*, 13.

34 Чланови 39-63 посвећени су праву и положају властеле, члановима 63-73 регулише се правни положај зависног становништва. Од члана 74-83 регулисана су питања у вези са споровима око земље и у вези са повредом туђег посједа. У одјелку (84-103) сабране су одредбе кривичног права и одредбе о судском поступку. Ту су наведене казне за неке од најтежих кривичних дјела: против вјере (јерес), личности (увреда и убиство), имовине (крађа људи и имовине) и опште опасна кривична дјела (паљевина). Старчевић, уред. *Душанов законик, закон благовјерног цара Стефана, бистрички препис*, 17.

35 Допуњени чланови (136-141) са другог сабора, одржаног у Серезу 1354. године, почињу са царским новелама којима се истиче правни значај и снага законика и царских прописа. Сљедећи чланови 142-150 имају за циљ спречавање разбојништва и крађе. Прописи који се баве сигурношћу

Из прегледа садржине Законика може се видјети да су највише заступљени прописи из државног, кривичног и процесног права. Такође, регулисана су и нека друга правна питања, између осталих и оних која су добила писану законску санкцију још од Номоканона Светог Саве. Док закони из области грађанског права готово потпуно изостају. У Душановом Законнику налази се мало одредби и из области породичног и брачног права. У тој области највише се руководило обичајним правом, те Законик и није имао потребу да мијења постојеће односе.

3.1. Брачне одредбе у скраћеној Синтагми и Душановом законнику

У Душановом законодавству највише грађе о брачном праву налази се у Синтагми Матије Властара. У њој се налази дванаест глава која су посвећена овој теми. Међутим, за потребе судија у српском царству она је преуређена и скраћена. Редактори који су радили на скраћивању Синтагме, стварајући један мањи приручник за судије, много тога су изоставили из ове грађе.³⁶ У овој скраћеној синтагми сви прописи из брачног права налазе се на једном мјесту и чине једну трећину садржине овог зборника права.

Резултат тог рада је сљедећи: од главе В-8 са насловом *О брачним степенима*, настало је нових пет и то: В-2 исти наслов, В-3 *О усиновљењу*, В-4 *ко може бити кума на крштењу дјетета*, В-5 *О забрањеним браковима осим сродства*, В-6 *О женама које су у жалости*.

У одјељку Г у СС о брачном праву говори се у 11 глава: Г-1 *О дозвољеним и забрањеним браковима*, Г-2 *О онима који ступају у други, трећи и многе бракове*, Г-3 *О женама које ступају у други брак*, Г-5 *О дјевојкама које се удају против воље својих родитеља*, Г-6 *О противзаконитим и неприкладним браковима међу рођацима*, Г-7 *О томе да не треба склапати брак са јеретицима*, Г-8 *Који су разлози за развод брака*, Г-9 *О вереним женама*, Г-10 *Из којих разлога се раскида вјеридба*, Г-11 *О онима који тјерају своје жене из побожности*, Г-12 *О бјесомучној жени*.

путника и установом приселице налазе се у члановима 155-166. О судском поступку, судским органима и кривичним дјелима говори се у члановима 161-167. Права и обавезе златара (ковничара новца) (168-170). Неколико неповезаних одредаба који говоре о снази закона, о разбојницима на царевом двору и о повезаности работе и земље. Чланови (175-186, 188) прописују одредбе о судијама и судском поступку. О кретању цара и његове пратње по земљи говоре чланови 187 и 189. Посљедњих 12 чланова, према стандардној нумерацији и редосљеду, налазе се само у Раковичком рукопису. Закони 190, 191, 193, 199, 200 односе се на домаће животиње, 194-196 на цркву, а 192, 197-198 на властелу. На крају, 201. члан озакоњује везаност меропха за земљу. У откривању и хватању разбојника и лопова тежиште је стављено на колективну одговорност. *Ibid.*, 18.

³⁶ Редактори СС имали су доста посла с овом обилном грађом. Много су избацили: и поједина црквена правила и читаве главе; опет су неке главе ПС подијелили на мање ради лакшег прегледа. Соловјев, „Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка“, 101.

Поменута Модестинова правна дефиниција брака била је садржана у Дигести, из Дигеста унијета у Прохирон, а отуда позната и у српском законодавству, јер је Прохирон (познат као Градски закон) био саставни дио Номоканона Светог Саве. У свјетовном законодавству ову изреку наилазимо у СС. Поред ње, за склапање ваљаног брака наилазимо и на ову одредбу: ”Брак није када се муж и жена саставе да спавају заједно, него њихов брачни договор.”³⁷

Први услов за склапање брака према одредбама СС, који је у сагласности са византијском правном традицијом, претпоставља сагласност воља. Сагласност воље и пристанак брачних страна ствара перфектност брака.³⁸ Такође, за ваљан брак, уз пристанак родитеља, потребна је и добна зрелост или пунољетство будућих супружника. За дјевојке то је 12 година, а за мушкарце 14 година.

Даље, Синтагма се исцрпно бави брачним сметњама. Она најприје говори о сродству као брачној сметњи. Том темом се бави велика глава В-8, која је унесена и у скраћену верзију Синтагме и подијељена у пет глава. У првој глави СС. В-2, говори се о крвном сродству и о сродству по браку (двородном и трородном) као брачној сметњи. Друга глава СС. В-3 говори о грађанском сродству насталом по усыновљењу. У трећој СС В-4 о духовном сродству које постаје кумовањем на крштењу. О сродству насталом услијед заручења говори се у СС Г-9.³⁹

О другим брачним сметњама, као што су забрана склапања брака за оне који су оптужени за прељубу, за ослобођенике који би хтјели да ступе у брак са женом свог господара послије његове смрти и тудоре који су усвојили сирочад, говори се у глави В-5. Вријеме жалости, које је прописано за удовице послије смрти њихових мужева, такође је сметња за нови брак. О томе налазимо прописе у глави В-6. Неуклоњива брачна сметња је разлика у вјери супружника. У СС се налази забрана брака између клирика и јеретика, световних лица и јеретика и брак између хришћана и Јевреја.

Међутим, иако се СС бави питањем забране мјешовитих бракова, остају неке од нејасноћа по питању склапања брака са римокатолицима. Синтагма изричито забрањује клирицима брак са римокатолицима, док за мирјане не постоји овакво правило. Властарева Синтагма говори о незаконитим и неприкладним браковима који се поништавају као неважећи. (ПС.Г-9) У

³⁷ Властар, *Синтагма*, 116.

³⁸ Соловјев, „Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка“, 102.

³⁹ *Ibid.*, 104.

СС је остао већи дио ове главе и њене садржине јер је повезана са грађанским и кривичним правом. (СС.Г-6)⁴⁰

Питање развода брака образложено је детаљно у ПС, у глави означеној као Г-13. Она се састоји из световних закона, без црквених правила. Ова глава без скраћивања ушла је и у Скраћену Синтагму као Г-8.

У овој глави се налази 11 глава Прохирона *De solutione matrimoni ejusque causis*, чија је основа позната 117. Новела Јустинијана. Овде су набројани законски узроци за развод брака, а то су ”кривице жене”⁴¹ и ”кривице муже”⁴². Жени која је починила прељубу забрањује се повратак мужу уколико јој он не опрости. Ако јој опрости гријех, дозвољава се повратак у року од двије године. Муж који се огријешо о жену дужан је да јој да одштету. Дужан је да врати брачни поклон (мираз) и трећину своје имовине. Такође, казниће се као и жена којој се суди. Ни жена, а ни муж не смију самовољно отићи једно од другог, док суд о томе не пресуди.

Ова глава, такође, говори о разводу брака без одштете и о браку који се разводи због монашења.⁴³ Уколико би се неко дрзнуо да прекине брак из разлога који се не наводи у закону, био би кажњаван одузимањем имовине и доживотним затвором у манастиру, уз тјелесне казне. Имовина би

40 ”Када је ријеч о незаконитим браковима, они који се склапају са сродницима или јеретцима називају се неприкладним. Законопреступни су они који се склопе са оним (човјеком) који је био тотор. Трећи су осуђени зато што су склопљени са оном која је Богу посвећена. Света правила налажу само да се ови разведу, а закони – и да се онима који се узму одузме имовина и да се прогнају. А просте људе још и кажњавају. Законопреступни брак се на латинском назива нефарион, осуђени – дамнатион, противзаконити – инцест”. Властар, *Синтагма*, 125.

41 а) ако жена сазна да неки представљају опасност по царску власт и не каже то своје мужу; б) ако жена буде оптужена за прељубу и по закону се докаже да је прељубу извршила; в) ако на било који начин угрожава живот мужа, или сазна да други то чине, и не саопшти му; г) ако са туђим мушкарцима, а без сагласности мужа, одлази на гозбе, или са њима иде у бању; д) ако без сагласности мужа борави ван куће, осим ако се деси да је код својих родитеља; или је, осим поменутих разлога, он избаци и она, немајући родитеље, напољу проведе ноћ; њ) ако оде да гледа коњске трке, или у позориште, или на игре са дивљим звијерима, а да муж то не зна, или јој је забранио. *Ibid.*, 134.

42 а) ако он сам нешто против царске власти шурује, или зна да неко спрема завјеру, па не дојави царској власти лично, ни посредством других лица; б) ако на било који начин угрожава живот жене, в) ако угрожава женино поштење, па почне да је подстиче на прељубу са другима; г) ако је муж превари са другом женом, па неће да прекине (ту везу); д) ако муж у истој кући или у истоме граду има односе са другом женом и не жели да их прекине, пошто му је она то пребацила, или њени родитељи, или неко други. *Ibid.*, 134.

43 а) брак се разводи без одштете када у току три године муж не може да има односе са женом, па ако он и не жели да се разведе, брак се разводи без плаћања одштете, а предбрачни поклон остаје мужу, који не трпи никакву штету; б) брак се разводи и кад једна страна жели да прими постриг, да би корачала путем који води ка бољем, одабравши бољи живот. У том случају допуштамо и мужу и жени да одважно, у промјени набоље, разврну брак и оду, остављајући извјесну малу утјеху преосталом супружнику; оно за шта су утврдили да су стекли као имовину до смрти – то треба да припадне остављеном, било да је то муж или жена. Јер, и брачноме другу изгледа као да умире, зато што је одлучио да се пресели у другачији живот; в) брак се разводи и када су муж и жена у заробљеништву, па се током пет година не зна да ли су живи. *Ibid.*, 135.

се преписивала потомцима и манастиру. А уколико не би имао потомака цијела имовина би се преписивала манастиру. Ако би се разведени покајао било би му дозвољено да обнови брак и имовина би му била враћена. Уколико једно лице жели да обнови брак, а друго то не жели, у том случају би казна остала. За случај брака који би се развео са пристанком обе стране, или због љубави према врлини чедности, прописује се да обе стране приступе монашком животу, да не би нанијели штету њиховој врлини. У случају да је једно од њих склопи нови брак, а друго да се ода блудном и развратном животу, сву њихову имовину добиће дјеца, а ако немају дјеце, узмеће је државна благајна.⁴⁴

Посебне главе Синтагме говоре о питању другог и трећег брака (Г-4 и Г-5) У СС изостављен је велики број црквених правила о новом браку. У глави Г-5 СС налази се цио текст "Свитка Сједињења" издатог око 920. године. Њиме се дозвољава трећи брак, а четврти се забрањује. Ту се налази закон који каже "да онај који се одважи на четврти брак, који и није брак, тај наводни брак се не узима за озбиљно, па се ни дјеца у њему рођена не сматрају законитом, а такви ће бити кажњени као они који су се окаљали блудом, пошто прво буду раздвојени једни од других." (*Proh. Nomos 4,24*)⁴⁵

Глава Г-5 бави се и питањем жене која жели да ступи у други брак, а чији је муж отпутовао или отишао у рат и о њему се ништа не зна. О овоме исцрпно говоре закони у овој глави. Први прописује да жена треба да чека свог мужа па макар и не имала вијести о њему. Ако сазна да је умро, не треба да се одмах уда, уколико се претходно не обавијести од чиновника да је заиста умро. Они треба да се закуну на светом јеванђељу и да потврде његову смрт. Послије тога да сачека годину дана и тада да се по закону уда. Ако не би урадила по закону, те се удала за другог, обоје би били кажњени као прељубочинци. Ако би војници слагали о смрти њеног мужа били би истјерани из војне службе. Војник који би се жив вратио имао је право, ако хоће, да врати своју жену. (*Nov. Iust. 117,20,11; 3 Vas. 28,7*). Други је Новела цара Лава Мудрог, који каже: "Брак се не смије растргнути под изговором да је брачни друг у заробљеништву, нити је слободној страни допуштено да помишља на другу заједницу; ако ли се и саживи са другим, она страна која се врати из заточеништва има право да врати своју жену и да растргне други брак." (*Nov. 33*)⁴⁶

Након анализе одредаба брачног права у Синтагми Матије Властара, уз посебан осврт на скраћени зборник који је настао за потребе судија у

44 *Ibid.*, 135-136.

45 *Ibid.*, 122.

46 *Ibid.*, 123.

Душановом царству, на ред долази круна законодавног рада цара Душана, а то је његов Законик.

Из претходног излагања могло се видјети да Законик цара Душана најмање говори о брачним правилима. Одредбе његовог Законика углавном се баве горућим питањима која су актуелна у царству. По питању брачног права Законик потцртава поштовање црквене форме закључења. За разлику од СС, која дозвољава склапање брака путем писаног уговора и не подразумијева обавезност црквеног вјенчања односно са благословом цркве, Законик јасно прописује, под пријетњом санкције, обавезност склапања црквеног брака.

Ове одредбе налазе се у члану 2 и 3 Душановог законика и гласе: "Властела и остали људи да се не жене без благослова свога архијереја, или да их благослове оне које су поставили архијереји." (чл.2) У чл. 3 предвиђа се и санкција за оне који склопе "брак без благослова и без питања цркве, такви да се раставе."⁴⁷

Властар је ове битне одребе испустио јер се базирао на грађу Прохирона и Епанагоге.⁴⁸ Ова дефиниција из IX вијека, која у исту раван ставља и писани уговор и вјенчање у вријеме Душаново, застарјела је и није била у складу са учењем цркве.

Душанова интервенција је била сасвим у складу са Новелама грчких царева који су у XI и XIV вијеку прописивали да сваки брак буде вјенчан са благословом духовника.⁴⁹

Законик се не бави питањем брачних сметњи. Оне су, како смо видјели, детаљно дефинисане у прописима Номоканона и Синтагме. Законик се, наиме, бави питањем интерконфесионалног брака као брачне сметње. Тај пропис се налази у члану 9 и гласи овако: "И ако се нађе полувјерац ожењен хришћанком, ако усхтије нека се крсти у хришћанство. Ако ли се не крсти, да му се одузму жена и дјеча и да им да дио куће, а он да се изгна".⁵⁰

47 Благослов архијереја за брак и обавезност црквеног брака неопходни су да би се утврдило да ли постоје канонска ограничења за њихово склапање и да би се искоријенило склапање брачних заједница мимо цркве и хришћанског обреда. Бубало, прир. *Душанов законик*, 149-150.

48 Властар је у Синтагму унио Модестинову дефиницију која је имала додатак из Епанагоге, који подразумијева склапање брака законским "било да је обављен благословом, вјенчањем, било са записом." Властар *Синтагма*, 116. Али ни Епанагоге, а ни Прохирон нису инсистирали на црквеном вјенчању као обавезном за будуће супружнике, Srđan Šarkiћ, „Some Remarks Concerning the Reception of Byzantine Law in Mediaeval Serbia“, *Анали Правног факултету у Београду*, 59, 3 (2011): 246-248.

49 Ни Матија Властар, а ни његови преводиоци на српскословенски језик нису уносили одлуке византијских царева које су прописивале обавезан вјерски обред за брак. Уредници Душановог законика исправили су такву Властареву "грешку", стављајући чланове 2 и 3 Законика који су били у сагласности са поменутих правилима о обавезности црквеног вјенчања. Srđan Šarkiћ, „The Concept of Marriage in Roman, Byzantine and Serbian Mediaeval Law“, in *Recueil des travaux de l'Institut d'études byzantines*, ured. Ljubomir Maksimović (Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2004), 102.

50 Термин *полувјерац* се односи на лица римокатоличке вјере.

У Властаревој Синтагми, како се могло видјети, забрањују се бракови са јеретцима и Јеврејима. То је наслеђе канонског права из IX вијека, које се није бавило великим расколом Цркве у XI вијеку и статусом хришћанске цркве на Западу. Пуна Синтагма наводи одлуку IV Васељенског сабора правило 14, које најстрожије забрањује склапање брака са јеретичким женама, са Јеврејима, са Јелинима, али у исто вријеме уколико би се јеретик или невјерник приклонио православној вјери уз одложено вјенчање дозвољавало се склапање брака. Властар овом древном правилу додаје и следеће: "Ово треба да чине и Латини ако желе да се ожене православном женом. Они који се овоме не повинују подлијежу епитимијним правилима, јер са раскидом брака преступници добијају и епитимију".⁵¹ Послије ове подјеле на Источну православну и Западну католичку, и једна и друга црква ће у односима једних према другим користити термин расколника. У списима неких од теолога из тог времена неријетко ће се користити и појам јеретика да би се означила друга страна. У Душановом царству се тада појављују као поданици и припадници римокатоличке цркве са својим свештеницима. У циљу очувања доминантне Православне вјере, Законик уноси поменућу одредбу о забрани склапања брака са "полувјерцем" и тиме допуњује Синтагму по питању забране склапања мјешовитих бракова.⁵²

У поменућим интервенцијама Законика, које се односе на одредбе већ поменућих правних зборника, видимо бригу законодавца да се правни систем у Србији још више учврсти у духу православља.⁵³

У каснијим прерадама Душановог Законодавства, у XVII вијеку, многобројне одредбе из СС о брачном праву су изостављене. То је из разлога што се ова материја могла пронаћи у преписима ПС и Номоканона за потребе духовних пастира. Даљом анализом СС, њених најбитнијих дијелова по питању брачног права, може се видјети да постоји веза са ДЗ.

Само једна глава СС Г-3 ушла је у прераду ДЗ као чл.95 (Соф.-Тек. Редакције) Одредбе о жени, која чека војника или заробљеног мужа. Ова одредба била је блиска животу српског народа у XVII вијеку.⁵⁴

51 Властар, *Синтагма*, 131-132. Скраћена Синтагма није прецизна по питању забране склапања бракова Православних са Католицима, тај пропуст исправља интервенција Душановог Законика која забрањује овакав брак. Viktor Alexandrov, „То же и с латным: Запрет браков с католиками у православных славян в средние века”, *Studia Slavica*, 47, 1-2 (2002): 109.

52 Чак и ако је постојала одређена толеранција према католичким вјерницима који су живили на царској територији, прозелитизам католичких свештеника је, с друге стране, био снажно потискиван, а такође су били обесхрабрани мјешовити бракови између католика и православних вјерника кроз прогонство и заплъну добара. Paolo Angelini „The Code of Dušan 1349–1354”, *The Legal History Review*, 80, 1-2 (2012): 87.

53 Соловјев, „Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка“, 106.

54 "Ова глава је ушла у ДЗ, упрошћена и преиначена. Ако је војник на царској служби, мора жена да га чека макар сто година, може да се уда само ако је добила тачне податке о његовој смрти. Ако

3. 2. Положај жене и имовински односи у браку

Српско средњовјековно право мало говори о положају жене у браку и њеним имовинским односима. У Жичкој повељи се различито гледа на напуштање брака од мужа или жене. У случају када би муж напустио жену, морао је по закону да плати глобу и да након тога врати жену. Жена која напусти мужа, кажњавала се глобом уколико је имала лични иметак, а ако је била сиромашна онда је кажњавана тјелесно. Након кажњавана жена је могла бити враћена у дом, или пак, продата у робље.

Према овим прописима види се да је жена имала неповољан положај према мужу. Њено напуштање брачне заједнице сматрано је за својеврсно лудило, за које је строго била кажњена, па чак и могла бити продата као робиња.⁵⁵

Из ових прописа, такође, сазнајемо, да је жена у браку могла задржати своје имање. Ријеч је било о миразу – прикији. По византијском праву мужу није дозвољено да располаже са женином имовином. Он није добијао право својине на мираз, већ право доживотног плодуживања. Након смрти мужа цијела имовина припадала је жени. Жена је имала право да поред своје личне, располаже и породичном имовином. Чест разлог останка жене у браку и поред нарушених односа са својим супружником, био је највјероватније из материјалне сигурности коју би жена стекла склапањем брака. Њеном удајом и преласком у кућу свога мужа стварала се извјесна имовинска олакшица за њу. Међутим, ствари не треба генерализовати по питању економског положаја жене у српском средњовјековном друштву. Он је прије свега зависио од више фактора, од који је свакако на првом мјесту сталешки статус. А на крају опет у великој мјери зависило од обичајноправних норми.⁵⁶

Лична имовина жене била је њено имање које уносила са собом у брак. У српским изворима оно се назива прикија (прђија). Овај институт је код нас назван мираз, а у Србију је ушао преко Номоканона светог Саве и Властареве Синтагме.⁵⁷

је заробљен, треба да га чека 5 година; послје 5 година неизвијесности може жена да се поново уда. Ова посљедња одредба додата је редактором 17. вијека тексту СС; што је доказ да су ова преиначења изазвана потребама живота." *Ibid.*, 106.

55 "Женама заповједам: ако ли сама полуди, оставивши свога мужа, има сопствену имовину, глобом да се казни. А ако нема имовину, тјелесном казном да се казни, како буде по вољи мужа. Казнивши је да је води. Ако не усхтједне да је води, то по кажњавању да је прода, коме он хоће... А забране женама да буду на овај начин: да оставивши свога мужа немају право другог узети". Првовјенчани, *Сабрана дјела*, 118-119.

56 Милица Ристић, „На пола пута између Византије и Србије: брачне одредбе друге Жичке повеље”, *Весник правне историје*, 2, 1 (2021): 202.

57 Грана брачног права у средњовјековној Србији која је регулисала питања мираза није одољела снажном утицају византијских закона, чији је ауторитет подржавала православна црква. Међутим,

У Номоканону, у коме је уврштен и византијски зборник закона Прохирон (Градски закон), о миразу говоре 8. и 9. грана. У 9. грани (глави) овог закона која носи назив *О заштити мираза и његовом оптерећењу* наилазимо на правило које дозвољава жени да располаже својим миразним иметком "да би нахранила себе и своје, да купи добро имање, да храни изгнаног оца или мужа, или осиротјелу браћу". Дакле, жена је та која има право да располаже својим миразом. Муж је имао право на мираз у случају женине смрти, уколико се њена имовина не врати оцу. У свакој другој прилици жена је имала "првенство у вези мираза и у вези предбрачног поклона, у односу на свога мужа". "Жена има првенство у вези мираза у односу на јавни дуг, па и ако је он прије ње био. Ако муж без пристанка своје жене заложити њено имање, залог не важи...Ако се нека жена у дужничком уговору саглашава са својим мужем, или уписује своје богатство, или себе чини одговорним за њега, ништа неће успјети, чак иако је важећи уговор".⁵⁸

Поменута правила у потпуности су у складу са византијским правом према коме је мираз женина својина, а муж има само право доживотног плодуживања. Наиме, неки од аутора изражавају сумње у погледу примјењивања ових одредаба у средњовјековној Србији, проналазећи у хрисовуљама индиције мужевог права да отуђује мираз без сагласности супруге.⁵⁹ Тарановски ове трагове проналази у Хрисовуљи краља Милутина из 1308. године, Лесновској хрисовуљи из 1347-1350. године Аранђеловској хрисовуљи из 1348-1353. године и попису манастира Хиландара из 1357-1372. године у којима налази различите примјере располагања миразом од стране мужева, а без сагласности њихових супруга.⁶⁰

У Властаревој Синтагми нема много закона о породичном имовинском праву. Одредбе по овом питању се налазе у глави П-20, то су већим дијелом одредбе из Прохирина, уз допуне из Василика и 20-те Новеле Лава Мудрог. Ова правила су заснована на Јустинијановом начелу да је "прикија" лични иметак жене. Муж има право уживања мираза, али нема право да је прода или заложити. Чак ни жена нема право да своју прикију заложити због дугова њеног мужа. У случају стечаја, а ради повратка мираза, жена има право

у Византијском царству је одувijek постојао јаз између става Православне цркве, према којем је брак вјечно јединство мужа и жене, и Јустинијанових закона који проглашавају да је мираз („dos“ у римском праву) имао да буде дио женине посебне имовине. Прописи Властареве Синтагме усвојили су Јустинијанов концепт у великој мјери преузимајући га из Прохирина. Ова правила нашла су се и у скраћеној Синтагми. Женина одвојена имовина (мираз) звала се „прикија“, што потиче од грчког израза „προινα“ или „προιζ“. Ана Vatrićević, *Legal Transplants and the Code of Serbian Tsar Stephan Dushan, A Comparative Study* (Beograd: Pravni Fakultet University, 2007), 26.

58 *Законоправило Светог Саве, превод сарајевског преписа*, 292-294.

59 Ристић, „На пола пута између Византије и Србије: брачне одредбе друге Жичке повеље“, 202-203.

60 Тарановски, *Историја српског права у Немањинској држави*, 50.

на својини мужа и првенство права испред царског, у току потраживања. Послије смрти жене мираз прелази на дјецу. Муж не наслеђује прикију; ако је жена умрла без потомства, мираз мора да се врати њеној породици, нарочито ако је била ”процјењена”. Допуштен је уговор између будућег зета и таста, јер право располагања миразом припада женином оцу. Муж има право да тражи путем суда обећану прикију са каматом, уколико није на вријеме исплаћена.⁶¹

Захваљујући утицају византијског права и међу словенске народе долази институт прикије, који по њиховом обичајном праву није предвиђао личну својину жене приликом њене удаје.

Поред већ познатих византијских закона, Душанов законик се и није пуно бавио овим питањем. Он има само један члан 44. у коме се говори о прикији. ”*И отроке (слуге) што има ко, да их има у баштину, и њихову дјецу у баштину вјечну, али отрок у мираз да се не даје никада*”.⁶² Ова одредба је исто тако у духу византијског права, али пошто се овако прецизно не налази у СС било је потребно и ово начело нагласити да се ”*отрок у мираз не даје никада*”.

Назнаке о имовинскоправној способности жене средњовјековном српском праву налазимо и у чл. 46 Законика који признаје равноправност жене са сином и мужем када је у питању располагање породичном имовином, а који се односи на ослобађање робова. Претходно наведено можемо довести и у везу са Призренском тапијом из 1346. године и исправом из 1483. године о продаји куће у Трепчи.⁶³

Призренска тапија, као купопродајни уговор, састављена за вријеме српског царства 1346-1366, једини је сачувани приватно-правни документ из XIV вијека. Ријеч је о купопродајном уговору извјесне Доброслове, кћери Каросове, која продаје своју кућу Ману, Драгичином брату. Други поменути купопродајни уговор је из 1438. године у коме се помиње Радосава која продаје своју кућу манастиру Светог Павла у Трепчи.⁶⁴ У оба ова уговора као продавци се помињу жене, што нас са одређеним степеном вјероватноће може довести до закључка да је у српском средњовјековном праву постојала потпуна пословна способност и лична имовина удатих жена.⁶⁵

Прикија се помиње и у члану 174 Душановог законика, као нешто што се већ уобичајило, а односило се на право гарантовано зависним сељацима да у мираз могу оставити дио винограда и земље, али под условом да

61 Соловјев, „Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка“, 230.

62 Бубало, прир. *Душанов законик*, 165.

63 Ристић, „На пола пута између Византије и Србије: брачне одредбе друге Жичке повеље“, 207.

64 Мирослав Свирчевић, „О Призренској тапији“, *Баштина*, 14, (2002): 261-263.

65 Ристић, „На пола пута између Византије и Србије: брачне одредбе друге Жичке повеље“, 207.

увијек буде работник. Ово правило осликава тадашње феудално друштво, у коме су сељаци могли располагати својим баштинама по вољи, али је на њима увијек морало бити људи који ће испуњавати своје феудалне обавезе. Зато и мираз о коме се овдје говори више се везује за земљу, а не као лична својина.

На крају, када је у питању имовинскоправни однос жене у српском праву, као и њено располагање миразом, треба напоменути и треће рјешење које нуди тзв. Јустинијанов закон. У свом 32. члану он омогућава да муж наслиједи мираз од умируће супруге, у случају да је она сагласна са тим.⁶⁶ Претпоставља се да је овај пристанак могао бити и прећутан, али сасвим довољан да муж наслиједи мираз своје жене.

4. ЗАКЉУЧАК

У Душановом законодавству, које подразумијева компилацију три правна зборника: Душанов законик, Скраћена Синтагма и Закони цара Јустинијана, материјом брачног права бави се прерађена и скраћена Синтагма солунског калуђера Матије Властара. Ова српско-грчка збирка прописа настала је у вријеме цара Душана, највјероватније око 1348. године, а ради потребе "царског суда".

Српски превод скраћене Синтагме садржавао је само трећину од свог оригиналног дјела. Избрисана је готово цијела црквена грађа. Остали су световни закони византијских царева. Такође, у њој се налазе све најважније законске одредбе из кривичног и грађанског закона. Из црквеног права највише се одредби односи на брачно право. Рецепција византијског права у средњовјековној Србији, започела је још у вријеме Светог Саве, који је за потребе цркве превео и објединио црквено-грађанску правну грађу по узору на већ постојеће византијске *Номоканоне*. У *Законоправили Светог Саве*, већ се налазила обилна правна грађа као у Синтагми Матије Властара, па су због тога српски преводиоци исте, сачинили практичан правни зборник погодан за судске поступке у српској царевини. Брачно право је у средњовјековној Србији, као и у већини хришћанских краљевина било у надлежности цркве. Залагањем Светог Саве и његовог брата краља Стефана Првовјенчаног кроз *Законоправило и Повеље*, одредбе брачног права су биле обзнањене и примјењиване. Заједничка интервенција државе и цркве ишла је у смјеру увођења обавезности црквеног брака.

---

⁶⁶ Соловјев, „Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка“, 240.

Настајањем српског царства 1346. године, а као посљедица законодавног и кодификаторског посла цара Душана, који је он преузео по узору на велике византијске царе, настаје његов познати Законик.

Душанов законик, као и Душаново законодавство, настаје као тежња и потреба за правном унификацијом само у смјеру од Византије према српским земљама и то у само ограниченој мјери. Душаново законодавство преносило је у српске земље, у прилагођеном виду не само византијске правне норме, него и византијску правну мисао. Законик није могао да важи на подручју читаве царевине. Правни систем српске државе у вријеме цара Душана требало је да почива на идеологији и нормама римско-византијског права. Дакле, Душаново законодавство је такву замисао требало да оствари у старим српским земљама.

Због тога је материја брачног права у Душановом законодавству, као што смо и видјели, била садржана у византијским правним зборницима који су превођени на српскословенски језик. Брачно право је и у то вријеме било у надлежности цркве, а за свој основ је имало византијску правну традицију, уз мање интервенције од стране цара Душана, који је у свом Законику појаснио извјесне недоречености и нејасноће.

Очигледан утицај византијског права на српско средњовјековно право је и по питању положаја и имовинскоправних односа удатих жена. Правни византијски институт прикије – мираза, како се може видјети, утицао је на словенско обичајно право, које није подразумијевало право својине удатих жена, да им то и омогући. Чак, и послвије пропасти српског царства, српско право омогућиће потпуну пословну способност и право на свој иметак удатим женама.

ЛИТЕРАТУРА:

- Бубало, Ђорђе. *прир. Душанов законик*. Београд: Завод за уџбенике – Службени гласник, 2010.
- Властар, Матија. *Синтагма*, превод Татјана Суботин-Голубовић. Београд: Српска академија наука и уметности, 2013.
- Старчевић, Дубравка, уред. *Душанов законик, закон благовјерног цара Стефана, бистрички препис*. Београд: Ехтос, 2002.
- *Законоправило Светог Саве, превод сарајевског преписа*, превод Братство манастира Добрунска Ријека. Добрунска Ријека: Дабар, 2019.
- Соловјев, Александар. „Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка“, *докторска дисертација*, Правни факултет Универзитета у Београду, 1928.

- Alexandrov, Victor. *The Syntagma of Matthew Blastares: The Destiny of a Byzantine Legal Code among the Orthodox Slavs and Romanians 14–17 Centuries*. Frankfurt am Main: Löwenklau Gesellschaft e.V., 2012.
- Alexandrov, Viktor. „То же и с латным: Запрет браков с католиками у православных славян в средние века”, *Studia Slavica*, 47, 1-2 (2002): 101-114.
- Angelini, Paolo. „The Code of Dušan 1349–1354”, *The Legal History Review*, 80, 1-2 (2012): 77-93.
- Batrićević, Ana. *Legal Transplants and the Code of Serbian Tsar Stephan Dushan, A Comparative Study*. Beograd: Pravni Fakultet University, 2007.
- Masisimo, Valerio. „Il Syntagma Alphabeticum di Matteo Blasares nella codificazione dello car Stefan Dušan: alcune riflessioni di ordine cronologico“, *Atti della accademia pontaniana*, 58 (2009): 53-66.
- Nikolaou, Katerina. „The Byzantines between Civil and Sacramental Marriage”, *Bulletin de correspondance hellénique moderne et contemporain*, 1 (2019), <https://doi.org/10.4000/bchmc.285>, приступљено 22.12.2022.
- Noailles, Pierre, Alphonse Dain. *Les Nouvelles de Léon VI le Sage, texte et traduction*. Paris: Les Belles Lettres, 1944.
- Panev, Jivko. „La réception du Syntagma de Matthieu Blastarès en Serbie“, *Études balkaniques*, 10 (2003): 13-25.
- Šarkić, Srđan. „Family Law in Medieval“, *GLOSSAE. European Journal of Legal History*, 19 (2022): 619-642.
- Šarkić, Srđan. „Some Remarks Concerning the Reception of Byzantine Law in Mediaeval Serbia“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 59, 3 (2011): 241-248.
- Šarkić, Srđan. „The Concept of Marriage in Roman, Byzantine and Serbian Mediaeval Law“, у *Recueil des travaux de l'Institut d'études byzantines*, ured. Ljubomir Maksimović, 99-103. Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2004.
- Šarkić, Srđan. „The Influence of Byzantine Law in East Central Europe“, у *Lectures on East Central European Legal History*, ed. P. Sárý, 41-63. Miskolc-Egyetemváros: Central European Academic Publishing, 2022.
- Troianos, Spyros. *Die Quellen des Byzantinischen Rechts*. Berlin/Boston: De Gruyter, 2017.
- Viscuso, Patrick. *A Byzantine Theology of Marriage: the 'Syntagma kata stoicheion' of Matthew Blastares*. Washington: School of Religious Studies, Catholic, University of America, 1989.
- Бојанин, Станоје. „Брачне одредбе у Жичкој повељи”, у *Византијски свет на Балкану, књига II*, ured. Бојана Крсмановић, 425–442. Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2012.
- Ђорђевић, Александар. „Рецепција грчко-римског (византијског) приватног права у Душановом законодавству”, у *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, ured. Ирена Пејић, 549-559. Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу, 2017.

- Ермолевич, Виктор. „Рецепција норм восточно-римског права в правоу систему средњевоковој Србији и славјанских страна”, *Sfedu, Bulletin of the Law Faculty*, 6, 1 (2019): 65–76.
- Копривица, Марија. „Црквено венчање у средњевоковој Србији”, у *Зборник радова са научног скупа „Свети цар Константин и хришћанство”*, уред. Драгиша Бојовић, 551-564. Ниш: Центар за црквене студије, 2013.
- Марковић, Биљана. *Јустинијанов закон*. Београд: Српска академија наука и уметности, 2007.
- Мирковић, Зоран. „Правни поредак у српској краљевини у XIII и XIV вијеку, (о односу између обичајних и византијских правних норми и о улози владара)”, у *Краљевство и архиепископија у српским и поморским земљама Немањиха*, уред. Љубомир Максимовић и Срђан Пириватрић, 383-411. Београд: Српска академија наука и уметности, 2019.
- Првовјенчани, Стефан. *Сабрана дјела*. Београд: Српска књижевна задруга, 2017.
- Ристић, Милица. „На пола пута између Византије и Србије: брачне одредбе друге Жичке повеље”, *Весник правне историје*, 2, 1 (2021): 165-211.
- Свирчевић, Мирослав. „О Призренској тапији”, *Баштина*, 14, (2002): 257-263.
- Соловјев, Александар. *Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354. године*. Београд: Српска академија наука и уметности, 1980.
- Стојановић, Стефан. „Црквени брак у Душановом законнику”, *Правни хоризонти*, 1, 1 (2018): 127-135.
- Тарановски, Теодор. *Историја српског права у Немањихој држави*, прир. Раде Михаљчић. Београд: Лирика, 2002.
- Шаркић, Срђан. *Средњевоково српско право*. Нови Сад: Матица Српска, 1995.

MARRIAGE LAW IN DUSAN'S LEGISLATION

Željko Teofilović⁶⁷
Serbian Orthodox Church in Brod

Summary: In the paper, the author provides an overview of marriage law in the medieval Serbian state with special reference to the same material in Dusan's legislation. This important branch of civil law at the time of Emperor Dusan is contained in an abbreviated Serbian-Greek collection of civil and ecclesiastical regulations called the Abbreviated Syntagma of Matija Vlastar. A third of the content of this compendium consists precisely of excerpts from the marriage law. The Serbian editors, when abridging the Syntagma, intervened the least on the issue of marriage law. This collection of regulations was created as a practical handbook for imperial judges in Dusan's empire.

In addition to the Abbreviated Syntagma of Matija Vlastar and the so-called Justinian's Law, as the pinnacle of the legislative work of Emperor Dušan, comes his Code, which with its provisions follows the Byzantine legal tradition, but also fills legal gaps. These three legal collections form what is today called Dušan's legislation in science.

Marriage law in the Serbian medieval state, as in other Christian states, was under the jurisdiction of the church. That is why legal codes were applied, which had both civil and church regulations. In the Byzantine legal tradition, these collections were called Nomokanon.

Key words: Marriage law, Dusan's legislation, Nomocanon, Dusan's Code, Syntagma of Matija Vlastar, Byzantine legal tradition.

---

⁶⁷ Master of Laws, PhD student at the Faculty of Law Banja Luka University, priest, teofan012@gmail.com.

